

УДК 378.037:159.923

DOI: https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-101-2_1-284-297

ПРОБЛЕМА ДУХОВНОГО ПРОБУДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Г. П. Шевченко

ORCID 0000-0002-3438-2858

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми духовного пробудження особистості. Звертаючись до творчості С. Соммера, автор акцентує увагу на вихованні вищих духовних цінностей, яких так не вистачає нинішньому суспільству. У статті охарактеризовані моральні принципи, дотримуючись яких, згідно С. Соммера, особистість може піднятися на вищий ступінь свого розвитку. Автор статті наголошує, що духовність як найважливіша ознака життя людського роду є фундаментом життєтворчості і Вселенської свідомості. Автор акцентує увагу на тому, що рівень духовного розвитку особистості є джерелом її духовного пробудження, яке є фундаментом духовної безпеки, виховання культури, морально-естетичних цінностей, культури почуттів, ідеалів, ціннісно-сислової сфери, «чистої аури душі».

У статті надається характеристика етапів та стадій духовного пробудження особистості, а також визначено його основні компоненти. Автором визначені чинники духовного пробудження особистості: емоційно-естетичні установки, естетичне сприйняття людини і природи, естетичний відгук, творче естетичне самовираження, здатність до діалогу, рівень розвитку художньо-естетичної культури, наявність духовно-моральних і естетичних ідеалів.

Автором уточнено сутність понять «духовне пробудження», «духовне самоствердження особистості», «духовне самостояння», «духовно-моральна свобода», «духовно-моральна незалежність», «духовно-практична висота», «духовне зіцнення», «духовна почуттєвість», «духовне зростання особистості», «духовна еволюція свідомості», «особиста духовна гігієна», «сувора духовна дисципліна», «загальний моральний горизонт».

Ключові слова: *духовність, духовне пробудження особистості, духовні цінності, моральні принципи, культура почуттів, емоційна недорозвиненість.*

Духовність – це життя. Все людське існування пронизане духовним смислом. Виключити духовність із людської реальності – значить втратити реальність. Той, чий погляд звернений назовні – спить, той, чий погляд звернений в середину – пробуджується.

Чопра Діпак

Постановка проблеми в загальному вигляді. XXI століття характеризується значними досягненнями у галузі техніки і різних технологій. Людина не може залишатися на рівні XIX і XX століть, вона теж дуже і дуже змінюється. Змінюється її світогляд, ідеали та смаки. Стають іншими почуття і стан почуттєвості сприйняття сучасного світу. Але для того, щоб зберегти сучасну цивілізацію, необхідно серйозно дбати про збереження людського в людині: її світогляд, її ставлення до світу, до інших людей, до природи. Бути добротворцями і творцями життя, про яке мріяли в усі часи найпрогресивніші, наймудріші вчені світу. Бути справжньою людиною значить бути високодуховною, а духовність – це одна з найвищих якостей людського роду, що забезпечує найвищі людські якості: сердечність, доброту, любов, працелюбство. Людина духовна – це та, яка живе не тільки мріями про матеріальні цінності. Вона здатна творити навколо себе добро і красу, завжди оберігаючи найвищі цінності людського життя, саме життя у всіх його прекрасних проявах. Справжня людина – це безперечна цінність людського життя і її важливим призначенням є духовний вимір життя, духовність у всіх її найпозитивніших проявах. Духовна людина – це альтруїст, керується добротою і щедрістю і прагненням служити іншим людям. Тому проблеми виховання людини духовної у всі часи були надзвичайно актуальними, а сьогодні, в епоху інформаційно-технічної революції, яка негативно впливає на моральні, естетичні, духовні якості особистості, її актуальність значно підвищується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема духовного пробудження особистості розкривається у роботах філософів (М. Бердяєв, Г. Гадамер, В. Зеньківський, Т. Карлейль, Г. Померанц, М. Реріх, С. Соммер, Ю. Хабермас, П. Юркевич), психологів (Н. Кoenig, М. McCullough, D. Larson, B. Seaward), педагогів (Г. Сковорода, І. Вишенський, Я. Козельський, Б. Лихачов, J. Fisher та ін.).

Мета статті полягає в теоретичному аналізі проблеми духовного пробудження особистості.

Виклад основного матеріалу. Проблема духовності, духовного розвитку, духовного пробудження та духовної безпеки підростаючих поколінь сьогодні знаходиться в центрі уваги філософської, психологічної і педагогічної науки. Саме духовний вимір людського життя є «життєвим світом особистості». І як зазначив Салас Соммер (2018): «Ми – духовні

істоти, втілені в матеріальні тіла і наше істинне «я» (сутність) має божественну, а не людську природу».

Проте ця ознака людського роду у кожній людині проявляється по-різному і у різний час. Значною мірою вона пов'язана з еволюцією внутрішнього світу і, як справедливо зазначав академік М. Моїсєєв, для цього необхідно знайти способи такого впливу на нього, щоб внутрішній світ людини перетворився в її основну цінність. Духовність тісно пов'язана і з самореалізацією особистості, яка, на думку Саласа Соммера (там само), «завжди починається з відокремлення власної індивідуальності від натовпу». Вчений наголошував на важливості стати «виключною людиною», а для цього необхідно поставити мету і наполегливо працювати (с. 114).

Проте слід мати на увазі, що людина, яка прийняла рішення вдосконалювати свої якості і піднятися над середнім рівнем, ризикує бути відкинутою. Досить актуально звучить висновок вченого: «Стадо завжди карає тих, хто відрізняється від інших. Усі, хто вищі за натовп, викликають підозру» (Там само, с. 114). Проблема духовності сучасної людини є цінною ще й тому, що «натовп не прощає чистих і піднесених людей, тому що вони як правдиве дзеркало, відбиває все без викривлення, маски падають і стають очевидними фальш і недосконалість тих, хто за ними скривається» (с. 550). С. Соммер вважав важливим завданням особистості «добудувати» на отриманому фундаменті «свою вищу частину», під якою він розумів «індивідуальну, духовну і моральну досконалість, яка робить людину не тільки образом, але й подобою Бога» (там само). С. Соммер (2018) підкреслює, що відсутність потягу до самовдосконалення, як і потурання вадам свого характеру – один з найважчих гріхів, оскільки людина в такий спосіб зневажає в собі Бога, а отже і втрачає віру в нього. Коли людина відмовляється від Бога, то стає носієм зовсім інших культурних цінностей, які деформують її психологію, характер і волю (с. 45).

Сьогодні надзвичайно актуально звучить думка С. Соммера щодо нинішнього стану людського буття. «Нам намагаються нав'язати модель суспільства, багатого матеріально, але обділеного вищими духовними цінностями» (2018). Вчений підкреслює важливість в духовному суспільстві духовного розвитку людини, який є не релігійним процесом, а образом життя, процесом реальної еволюції його безсмертної свідомості, яку чекає від нього Творець. Важливо підкреслити і ту думку С. Соммера, що істинний успіх перед Богом і природою вимірюється рівнем духовної досконалості, а не кількістю матеріальних благ або соціальними привілеями. Автор наголошує, що «важливо бути, а не мати» (с. 543). Роздуми С. Соммера щодо духовності, моралі сучасної людини є

надзвичайно актуальними. Вчений зазначав значущість для сучасного життя виховання духовної людини, підкреслюючи, що духовна людина не може творити зло і вести себе аморально, оскільки поважає добротність і гармонію природи (с. 550).

Для того, щоб стати особистістю – «виключною людиною», на думку С. Соммера (2018), необхідно дотримуватися моральних правил. Вчений виділив десять моральних правил, виконуючи які, особистість піднімається на вищий ступінь свого розвитку. Серед них:

1. «Встановити правильні пріоритети в своєму житті».
2. «Бути відданим добру і присягнути на вірність власному духу».
- 3 «Визнати свою нечесність».
4. «Розумом і почуттями ставити себе на місце інших».
5. «Контролювати негативні емоції і вміти «підставляти другу щоку».
6. «Вийти зі своєї «ментальної нори», залишити її тісний маленький світ і відкрити для себе іншу реальність».
7. «Розвивати волю і загартувати характер».
8. «Жити в гармонії з природою».
9. «Дотримуватися закону «еквівалентної рівності».
10. «Не довіряти першому враженню і намагатися знайти більш глибоку істину, а істина, як правило, всередині нас».

На основі цих десяти моральних правил автором зроблено важливий висновок, що «духовний розвиток людини – не релігійний процес, а скоріше образ (спосіб) життя, процес реальної еволюції її безсмертної свідомості, яку чекає від нього Творець» (с. 543).

Отже, духовність як найважливіша ознака життя людського роду є фундаментом життєтворчості і Вселенської свідомості, а рівень духовного розвитку особистості є джерелом її духовного пробудження, яке є фундаментом духовної безпеки, виховання культури, морально-естетичних цінностей, культури почуттів, ідеалів, ціннісно-сислової сфери, «чистої аурі душі».

Томас Карлейль (1906) акцентував увагу на *духовному самоствердженні особистості*. Всебічно розкриваючи сутність людського життя, він відзначив, що «кожна людина вміщує в собі ціле духовне царство, яке відображує Всесвіт... Життя зіткане на чудесному ткацькому верстаті часу і складається... із ланцюга світла, перемішаного з таємничою темрявою ночі. Світло доходить до тих, хто любить світло, як його належить любити, із самопожертвуванням, із готовністю все переносити» (Там само). Нам близька думка вченого, що «духовне самоствердження» здійснюється тоді, коли людина творчо живе в різних смислах. Той, хто творчо живе всередині смислів, стверджує себе як учасника цих смислів».

Він стверджує себе у якості того, хто творчо сприймає і перетворює реальність. Він любить себе тому, що він приймає співучасть у духовному житті і любить його зміст. Він любить їх тому, що вони – суть його власного виконання і тому, що актуалізується в ньому».

«Вчений любить і істину, яку він відкриває, і самого себе тією мірою, в якій він її відкриває. Він спирається на зміст свого відкриття. Саме це! людина може назвати «духовним самоствердженням». Навіть якщо він не сам відкрив, а брав співучасть – то все рівно він духовно самостверджується» (Там само).

Людина стає духовною не одномоментно. Духовність в особистості має пробуджуватися і ставати невід'ємною функцією життя в людському суспільстві. Як свідчить багатовіковий досвід життя людства, пробудження духовності достатньо складний процес, який має проходити певні психологічні, культурологічні, ціннісно-сміслові етапи і духовні стадії.

Перш за все – це етап накопичення людиною комплексу позитивних емоцій та почуттів у процесі сприйняття природної та художньо-естетичної дійсності. Саме сприйняття краси природи, краси людини, краси мистецтва пробуджує світлі почуття насолоди, почуття естетичного захоплення і задоволення від сприйняття об'єктів, які мають природну і естетичну цінність.

Народження *почуття краси* є одним із компонентів духовного пробудження особистості. Сприйняття краси, естетичні переживання від зустрічі з прекрасним в природі і мистецтві є безкорисними, тому вони є високодуховними.

Своєрідним поштовхом до духовного пробудження особистості є *почуття благородства і вдячності*. На цих якостях наголошував Г. Сковорода (1995; 2018). При цьому він наголошував на досягненні мети людського життя, яке він вбачав у досягненні щастя, а повноцінне людське щастя реалізується завдяки самопізнанню, красі і «сродній праці». Особливу значущість видатні українські педагоги Г. Сковорода, І. Вишенський, П. Юркевич надавали розвитку почуттів прекрасного у людському житті, у природі, у мистецтві та вихованню серця як культури почуттів. Це надзвичайно актуально сьогодні. Виховання серця та культура почуттів відійшли давно на інший план, бо зараз осяяло «світло матеріального достатку», який різнить одну людину від іншої. Це є надзвичайно серйозною проблемою нашого сьогодення, адже істинно духовна людина – це не та, яка добуває собі багатство життя будь-якою ціною, нерідко втрачаючи честь і людську совість, для того щоб триматися серед бездуховних багатіїв. Наші видатні педагоги минулого І. Вишенський,

Г. Скворода, П. Юркевич, Я. Козельський вважали, що духовність людини проявляється у благо ближнього, в розвинутому почутті співстраждання, добротності. Надзвичайно актуально сьогодні звучить думка Я. Козельського (1768), який відмічав: «якщо людина не здатна до добротності, її не можна допускати до наук, так як «вчений злодій» може погубити суспільство. При призначенні людину на посаду важливо враховувати темперамент, *«якість духу»*, *«якість серця»*. Необхідно підкреслити, що саме «якість духу» і «якість серця» – це найвища ознака духовності людини, яка гуманна в своїх думках і своїх вчинках.

Важливо нагадати також позицію М. Бердяєва (1991) щодо важливої ролі почуттів, емоцій – свободи і жалості, любові і співстраждання – у вихованні «аристократів Духу». Актуальна на сьогодні є думка М. Бердяєва стосовно того, що вся різнобарвність людських почуттів, які скриті в наших глибинах, є найбільш духовно значимими для людини.

Не можна оминати і точку зору В. Зеньківського (1996), який надавав надзвичайно великого значення вихованню емоційної культури у підростаючих поколіннях, бо він розглядав *емоційну культуру як серце людської душі*, від якої залежить сфера розуму і волі. Не менш суттєвими для духовності особистості В. Зеньківський вважав такі почутті, як *добро*, яке є основою виховання, та *честь і совість*.

Певною мірою духовному пробудженню особистості сприяють і *життєві події*. Слід зазначити, що події бувають, звичайно, різними – позитивними, негативними і навіть трагічними – і всі вони представляють собою різні етапи сходження до духовності, до морального горизонту, до духовно-практичної висоти.

Раніше ми відзначали, що духовному пробудженню сприяють різні чинники, серед яких значне місце посідають емоційно-естетичні установки, естетичне сприйняття людини і природи, естетичний відгук, творче естетичне самовираження, здатність до діалогу, рівень розвитку художньо-естетичної культури, наявність духовно-моральних і естетичних ідеалів.

Значне місце у духовному пробудженні особистості належить *культурі*. Духовну основу Культури визначив М. Реріх:

«Культура є шанування Світла. Культура є любов до людини. Культура є духмяність, поєднання життя і Краси. Культура є синтез піднесених і витончених досягнень. Культура є зброя Світла. Культура є порятунок. Культура є двигун. Культура є Серце. Якщо зберемо всі визначення Культури, ми знайдемо синтез дієвого Блага, вогнище освіти і творчої Краси.

Засудження, применшення, забруднення, смуток, розкладання, усі породження невігластва, що не відповідають Kulturі. Її велике

дерево живиться необмеженим пізнанням, освіченим працею, невинною творчістю і подвигом благородним. Каміні великих цивілізацій зміцнюють твердиню Культури. Але на вежі Культури сяє алмаз адамант Серця, яке любить, пізнає, не має страху» (Рерих, Дьяченко, 2015, с. 45).

Не можна оминати і значущість віри, і виховний потенціал релігії як частини культури цивілізованого суспільства, які є чинниками духовного пробудження особистості.

Відомий австралійський учений Дж. Фішер, розглядаючи проблему виховання духовного благополуччя особистості, підкреслив значущість релігії в ідеології і звичаях (Fisher, 2009, р. 9). Посилаючись на роботи вчених Г. Кеніга, М. МакКаллоу та Д. Ларсона, автор підкреслює, що духовність визначається як «ставлення до священного або трансцендентного» (Koenig, McCullough, & Larson, 2001, р.18). Водночас вчений розкрив точку зору Б. Сіворда, який вважає, що духовність передбачає «єднання з Богом, як би ми його не називали» (Seaward, 2001, р. 77). Отже, духовність органічно пов'язана з релігією. К. Гельвецій (1938), критикуючи релігійні вчення, змушений був визнати, що релігійна мораль «є не що інше, як удосконалена людська моральність».

Особливість і цінність людського життя полягає в побудові його ціннісно-сислового поля, культурі взаємодії з природним і людським середовищем, у здатності естетичного сприйняття оточуючого світу і мистецтва, у безкорисловому виборі духовного шляху, в осмисленні, проєктуванні та реалізації обраного «життєвого сценарію». Ю. Хабермас (2013) відмітив, що у всіх людей повинен бути *один загальний моральний горизонт*, об'єднуючою ідеєю якого є ненасилля, яке є новою *духовно-практичною висотою*, яке людство має взяти для того, щоб змогло вижити і зберегти досягнення нинішньої цивілізації. Слід наголосити на тому, що дотримання одного *загального морального горизонту* є основою об'єднання душ різних народів світу, яке може бути певним гарантом збереження земної цивілізації.

Сьогодні гармонійно і співзвучно з точкою зору Ю. Хабермаса звучать роздуми Б. Т. Лихачова в розробленому ним надзвичайно актуальному спецкурсі для студентів «Філософія виховання» (2010) щодо важливості відродження в особистості її *духовного «самостояння», духовно-моральної свободи та духовно-моральної незалежності*. Вчений в категорію «духовного *самостояння*» вклав глибокий смисл: це і здібність робити самостійний моральний вибір життєвого шляху, відстоювати свої переконання (в тому числі й релігійні), свою душевну чистоту перед самим собою, людьми і Богом, боротися проти зла, підлості в будь-якому

виявленні: у вигляді злочинності, зрадництва, лицемірства, паразитизму. *Духовне самостояння* особистості формується засобами духовного, морально-естетичного виховання, загальнолюдських цінностей, і вона стає духовно-багатою, незалежною, соціально зрілою, відповідальною і дисциплінованою.

Слушними для нашого сьогодення є поради вченого щодо смислу життя, його наповненості, яке є фундаментом *духовного самостояння*: «Життя – перш за все творчість, яку необхідно творити, створювати ауру добра навколо себе...»; «Уміння шукати і знаходити найкраще, просто «гарне», прикриту красу, збагачувати людину духовно»; «Гідність вимагає доброти, великодушності, вміння не бути вузьким егоїстом, бути правдивим, хорошим другом, знаходити радість у допомозі іншим»; «Привітність і доброта роблять людину не тільки фізично здоровою, але й красивою»; «Соціальний обов'язок людини-бути інтелігентною. Це обов'язок і перед самим собою. Це – залог її особистісного щастя і аури добропорядності навколо неї і до неї» (Там само). Навіть тільки деякі приклади тем названого спецкурсу академіка Б. Лихачова дають можливість підкреслити значимість категорії «*духовного самостояння*» в «*духовно-практичній висоті*».

Отже, *духовно-практична висота* є досягненням гармонійної єдності духовних якостей особистості: совісті, віри, співчуття, співстраждання, любові, мужності, сердечності, моральної і фізичної підтримки, честі і доблесті, патріотизму, працелюбства, інтелігентності. Ці моральні якості як основа *духовно-практичної висоти* є своєрідним фундаментом *духовного* *зцілення, духовного пробудження і духовного зростання особистості*.

Слід підкреслити важливість і роль особливої *духовної почуттєвості* в *духовно-практичній висоті*, яка проявляється в морально-естетичних переживаннях особистості при зустрічі і сприйнятті прекрасного в мистецтві, природному і культурному ландшафті, у процесі зустрічі і спілкуванню з різними людьми. Духовна почуттєвість базується на взаємодії морально-естетичних цінностей і найвищих людських добродійностях. Саме ця неповторна взаємодія пробуджує в особистості глибинні морально-естетичні почуття: прекрасного, любові і доброти, почуття вірності і самовідданості, мужності і патріотизму, радості і натхнення, потребу в творенні чужої радості і досягненні найвищого блага людського життя – щастя. Особливо варто наголосити на прагненні високо духовної людини творити «чужу радість» з безкорисливим піднесеним почуттям, морально-естетичним переживанням щастя іншої людини.

У цьому контексті буде доречним нагадати мудрі настанови Саласа Соммера (2018), який радив повернутися до традиційних цінностей

людства: невтомна праця, наполегливість, чесність, добродійність, готовність до саможертвності, єднання сім'ї, терпимість, особисті заслуги, доброта, Любов, справедливість, дружба і альтруїзм, солідарність (с. 30). Важливими є поради вченого щодо необхідності розвитку в особистості високого рівня свідомості, гармонії із самим собою і Всесвітом, прагнення перетворити свій духовний світ в основну цінність, наповнити його добром і прагнути до вдосконалення. «Доки не буде усвідомлена необхідність індивідуальної духовної самореалізації кожного, світ навряд чи зміниться на краще, тому що людину будуть і надалі піддавати рабству колективної посередності» (Там само, с. 27). А для цього конче необхідно формувати в особистості емоційну установку, емоційний поштовх, почуття моральної відповідальності щодо духовної самореалізації

Сьогодні, на жаль, спостерігається «емоційна недорозвиненість» як підростаючих поколінь, так і дорослих. Г. Померанц (1995, 1998) метафорично назвав це явище «пристрасною однобічністю», яка «обумовлена приходом на зміну колективізму фетишизації індивідуалізму, який потребує специфічних якостей підприємця, що прагне до перемоги серед конкурентів будь-якою ціною і шукає будь-які шляхи отримання максимальних прибутків.» Тому, відзначають вчені, необхідна «особиста духовна гігієна», яка дозволить навчитися «духовному самостоянню», здібності керуватися в своєму житті системою загальнолюдських моральних цінностей і критично ставитися до благ «заможного, багатого життя», яке здобувається будь-якою ціною. Найефективнішими регуляторами вчинку і поведінки людини в суспільстві, її «особистої духовної гігієни» є совість, чесність, порядність.

Важливе місце у духовному пробудженні особистості займає *свідомість*. Нам імпонує визначення свідомості, яке представлено на сторінках Словника Іспанської Королівської Академії. Свідомість *розглядається* як «властивість людського духу усвідомлювати свої сутнісні якості і всі внутрішні зміни. Водночас необхідне внутрішнє усвідомлення добра і зла, а найвищий рівень свідомості буде досягнуто лише завдяки «суворій духовній дисципліні», яка «поки ще є невідомою в традиційному культурному середовищі». Кожна людина повинна цінувати і себе, й інших людей, і не переступати межі морально-духовних і естетичних норм.

«Суворота духовна дисципліна» передбачає суворого дотримання особистістю моральних і естетичних норм у повсякденному житті, повагу до людей і в різних життєвих ситуаціях зберігати витримку і свою власну честь і людську гідність. Слід додати, що духовність людини оцінюється не тільки правильними словами, а насамперед, морально-естетичним, щиросердним, чуйним відношенням, культурою почуттів й культурою

вчинків, які спрямовані на благодать, на світлі і добрі справи для оточуючих людей, на ціннісне відношення до Життя у всіх його проявах: до всього живого на Землі: людей і тварин, рослин і безмежних водяних просторів.

Салас Коммер звернув увагу на необхідність виховання в особистості високого рівня свідомості і гармонії із самим собою, і Всесвітом. Це сприятиме істинній *духовній еволюції свідомості*; яка перетворить внутрішній духовний світ особистості в його основну цінність.

Проблема душевного виховання органічно пов'язана з вихованням душі, яка завжди прагне *духовного зцілення*. Достатньо переконливо Б. Лихачов (2010) розкрив сутність і значущість душі у вихованні людини: «Душа людини, як все у Всесвіті і природі, гармонійно пронизана, упорядкована, структурована. Душа існує не тільки як внутрішня, прихована від прямого спостереження ієрархія ідеально-матеріальних процесів, але як цілісне духовне утворення вона утворює в собі і випромінює, транслює із своїх надр унікальну для кожного індивіда ідеально-матеріальну інформацію – ауру». Вчений підкреслює, що ця аура пресується в особистості в певну духовну сутність, квінтесенцію і виявляється як індивідуальна характеристика її морального образу, як її морально-естетична спрямованість, як *духовний стрижень самостояння*, який дозволяє особистості зробити вибір, ким їй бути. Б. Лихачов дав визначення сутності інформаційно-енергетичної аури, яка являє собою певну інформацію, насичену навколо людини, органічно пов'язану з таким же за своєю природою макросередовищем. У системі аури задіяна біоенергетика всього організму. Аура вбирає в себе інформацію (Лихачов, 2010, с. 45).

Висновки. Проблема духовного пробудження особистості надзвичайно складна. Схарактеризовані аспекти дослідження названої проблеми – лише перший крок до всебічного розкриття сутності духовного пробудження особистості. В умовах сучасної дійсності перспективним аспектом дослідження є надання характеристики механізму духовного пробудження як ключа до виховання духовної безпеки особистості.

Література

1. Бердяев Н. Самопознание (Очерк философской автобиографии). Книга, 1991. 446 с.
2. Вишенський І. Вибрані твори. Львів : Каменяр, 1980. 142 с.
3. Гельвеций К. Об уме. Москва : Государственное-социально-экономическое издательство, 1938. 398 с.
4. Зеньковский В. В. Психология детства. Москва : Школа-Пресс, 1996.
5. Карлейль Т. Этика жизни. Трудиться и не унывать! / пер. Е. Синерукой. Санкт-Петербург, 1906. URL: https://royallib.com/read/tomas_karley1/etika_gizni.html#0 (дата звернення: 10.04.2021).

6. Козельский Я. П. Философские предложения, сочиненные Надворным советником и Правительствующего Сената Секретарем Яковом Козельским в Санкт-Петербурге 1768 года его Сиятельству князю Александру Алексеевичу Вяземскому... Избранные произведения русских мыслителей второй половины XVIII века. Том I. Государственное издательство политической литературы, 1952. URL: http://az.lib.ru/k/kozelskij_j_p/text_1768_filosof_predlozhenia.shtml (дата звернення: 9.03.2021).
7. Лихачев Б. Т. Философия воспитания: спец. курс. Москва : ВЛАДОС, 2010. 335 с.
8. Померанц Г. С. Выход из трансa. Москва Юрист, 1995. 574 с.
9. Померанц Г. С. Духовность как возвращение в свое «Ч». Мир человеческих проблем: хрестоматия / сост. К. Сельчонок. Минск : Харвест, 1998. 448 с.
10. Рерих Н. К., Дьяченко И. Ю. Мир через Культуру: сборник очерков Н. К. Рериха: Международный Центр Рерихов. Москва, 2015. URL: http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=29427449 (дата звернення: 28.12.2020).
11. Сковорода Г. Пізнай в собі людину. Львів : 1995. 528 с.
12. Сковорода Г. Наставления бродячего философа. Полное собрание текстов. АСТ, 2018. 560 с. URL: http://loveread.ec/view_global.php?id=71592 (дата звернення: 28.03.2020).
13. Соммер С. Мораль XXI века. Санкт-Петербург : Кодекс, 2018. 480 с.
14. Хабермас Ю. Концепт человеческого достоинства и реалистическая утопия прав человека. Эссе к конституции Европы. Москва: Весь мир, 2013. С. 15-17.
15. Юркевич П. Д. Выбране. Київ : Абрис, 1993.
16. Юркевич П. Д. Философские произведения. Избранное. Москва : Издательство Юрайт, 2020. 281 с. (Антология мысли). Образовательная платформа Юрайт. URL: <https://urait.ru/bcode/453070> (дата звернення: 15.03.2021).
17. Fisher John Wein Reaching the Heart: assessing and nurturing spiritual well-being via education, Doctor of Education Thesis. University of Ballarat, Australia, 2009. 278 p.
18. Koenig H. G., McCullough M. E., Larson, D. B. *Handbook of religion and health*. Oxford University Press. 2001. doi: 10.1093/acprof:oso/9780195118667.001.0001 (дата звернення: 15.04.2021).
19. Seaward B. L. *Health of the Human Spirit: Spiritual Dimensions for Personal Health*. Allyn and Bacon: Boston, MA, USA, 2001.

References

1. Berdyaev, N. (1991). *Samosoznanie (Ocherk filosofskoy avtobiografii) [Self-knowledge (Essay on philosophical autobiography)]*, 446. Kniga (rus).
2. Vyshensky, I. (1980). *Vybrani tvory [Selected works]*, 142. Lviv: Kameniar (ukr).
3. Helvetius, K. (1938). *Ob ume [On the mind]*, 398. Moscow: State-socio-economic publishing house (rus).
4. Zenkovsky, V. V. (1996). *Psikhologiya detstva [Psychology of childhood]*. Moscow: Shkola-Press (rus).
5. Carlyle, T. (1906). *Etika zhyznii. Truditsya i ne unyvati! [Ethics of life. Work hard and not lose heart!]*. Translation by E. Sinerukaya. Saint Petersburg, Retrieved from

- https://royallib.com/read/tomas_karley/etika_gizni.html#0 (date of appeal: 10.04.2021) (rus).
6. Kozelsky, Ya. P. (1952). *Filosofskie predlozheniya, sochinennye Nadvornym sovetnikom i Pravitelstvuyushchego Senata Sekretarem Yakovom Kozelskim v Sankt-Peterburge 1768 goda ego Siyatelstvy knyazyu Aleksandry Alekseevichu Vyazemskomyy... Izbrannyye proizvedeniya russkikh mysliteley vtoroy poloviny XVIII veka* [Philosophical proposals composed by the Court Counselor and the Governing Senate by the Secretary Yakov Kozelsky in St. Petersburg in 1768 to his Excellency Prince Alexander Alekseevich Vyazemsky... *Selected works of Russian thinkers of the second half of the 18th century*], Vol. I. State Publishing House of Political Literature. Retrieved from http://az.lib.ru/k/kozelskij_j_p/text_1768_filosof_predlozhenia.shtml (date of appeal: 9.03.2021) (rus).
 7. Likhachev, B. T. (2010). *Filosofiya vospitaniya: spets. kurs [Philosophy of education: special course]*, 335, Moscow: VLADOS (rus).
 8. Pomerantz, G. S. (1995). *Vykhod iz transa [Coming out of trance]*, 574. Moscow: Yurist (rus).
 9. Pomerantz, G. S. (1998). *Dukovnost kak vozvrashchenie v svoe Ch". Mir Chelovecheskikh problem: khrestomatiya [Spirituality as a return to one's own "Ch". The world of human problems: anthology]*, 448. Minsk: Kharvest (rus).
 10. Roerich, N. K., & Dyachenko, I. Yu (2015). *Mir cherez kulturu: sbornik ocherkov N. K. Rerikha [Peace through Culture: a collection of essays by N. K. Roerich]*. International Center of the Roerichs. Moscow. Retrieved from http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=29427449 (date of appeal: 28.12.2020) (rus).
 11. Skovoroda, H. (1995). *Piznay v sobi lyudynu [Know the person in yourself]*, 528. Lviv (ukr).
 12. Skovoroda, H. (2018). *Nastavleniya brodyachego filolosa. Polnoe sobranie tekstov [Instructions of a wandering philosopher. Complete collection of texts]*, 560. AST. Retrieved from http://loveread.ec/view_global.php?id=71592 (date of appeal: 28.03.2020) (rus).
 13. Sommer, S. (2018). *Moral XXI veka [Morals for XXI century]*, 480. Saint Petersburg: Kodeks (rus).
 14. Habermas, J. (2013). *Kontsept chelovecheskogo dostoinstva i realisticheskaya utopiya prav cheloveka. Esse k konstitutsyi Evropy [The concept of human dignity and the realistic utopia of human rights. Essay on the Constitution of Europe]*, 15-17. Moscow: Ves mir (rus).
 15. Yurkevych, P. D. (1993). *Vybrane [Selected works]*. Kyiv: Abris (ukr).
 16. Yurkevich, P. D. (2020). *Filosofskie proizvedeniya. Izbrannoe [Philosophical works. Selected works]*, 281. Moscow: Urait (Anthology of thought). Educational platform Urait. Retrieved from <https://urait.ru/bcode/453070> (date of appeal: 15.03.2021) (rus).
 17. Fisher, J. W. (2009). *Reaching the Heart: assessing and nurturing spiritual well-being via education*. (Doctor of Education Thesis), 278 p. University of Ballarat, Australia (eng).
 18. Koenig, H. G., McCullough, M. E., & Larson, D. B. *Handbook of religion and health*. Oxford University Press. 2001. doi: 10.1093/acprof:oso/9780195118667.001.0001 (date of appeal: 15.04.2021).

19. Seaward, B. L. (2001). *Health of the Human Spirit: Spiritual Dimensions for Personal Health*. Allyn and Bacon: Boston, MA, USA (eng).

ПРОБЛЕМА ДУХОВНОГО ПРОБУЖДЕНИЯ ЛИЧНОСТИ

Г. П. Шевченко

В статье осуществлен теоретический анализ проблемы духовного пробуждения личности. Обращаясь к творчеству С. Соммера, автор акцентирует внимание на воспитании высших духовных ценностей, которых так не хватает нынешнему обществу. В статье охарактеризованы моральные принципы, следуя которым, согласно С. Соммера, личность может подняться на более высокую ступень своего развития. Автор статьи отмечает, что духовность как важнейший признак жизни человеческого рода является фундаментом жизнетворчества и Вселенского сознания. Автор акцентирует внимание на том, что уровень духовного развития личности является источником ее духовного пробуждения и фундаментом духовной безопасности, воспитания культуры, нравственно-эстетических ценностей, культуры чувств, идеалов, ценностно-смысловой сферы, «чистой ауры души».

В статье дается характеристика этапов и стадий духовного пробуждения личности, а также определены его основные компоненты. Автором определены факторы духовного пробуждения личности: эмоционально-эстетические установки, эстетическое восприятие человека и природы, эстетический отклик, творческое эстетическое самовыражение, способность к диалогу, уровень развития художественно-эстетической культуры, наличие духовно-нравственных и эстетических идеалов.

Автором уточнены понятия: «духовное пробуждение», «духовное самоутверждение личности», «духовное самостояние», «духовно-нравственная свобода», «духовно-нравственная независимость», «духовно-практическая высота», «духовное исцеление», «духовная чувственность», «духовный рост личности», «духовная эволюция сознания», «личная духовная гигиена», «строгая духовная дисциплина», «общий нравственный горизонт».

Ключевые слова: *духовность, духовное пробуждение личности, духовные ценности, нравственные принципы, культура чувств, эмоциональная недоразвитость.*

THE PROBLEM OF SPIRITUAL AWAKENING OF THE PERSONALITY

G. P. Shevchenko

The article provides a theoretical analysis of the problem of spiritual awakening of the personality. Referring to the work of S. Sommer, the author focuses on the upbringing of the highest spiritual values, which are so lacking in today's society. The author of the article describes moral principles, following which, according to S. Sommer, a person can

rise to a higher level of his development. The author notes that spirituality, as the most important sign of the life of the human race, is the foundation of life creativity and Universal consciousness. The author accentuates that the level of spiritual development of the personality is the source of his spiritual awakening, which is the foundation of spiritual security, the upbringing of culture, moral and aesthetic values, culture of feelings, ideals, values and senses sphere, and "pure aura of the soul."

The author gives characteristics of the stages of spiritual awakening of the personality and identifies its factors, such as emotional and aesthetic attitudes, aesthetic perception of man and nature, aesthetic response, creative aesthetic self-expression, ability to dialogue, level of artistic and aesthetic culture, spiritually moral and aesthetic ideals.

The author clarifies the essence of the concepts of "spiritual awakening", "spiritual self-affirmation of the personality", "spiritual self-standing", "spiritual and moral freedom", "spiritual and moral independence", "spiritual and practical height", "spiritual healing", "spiritual sensibility", "spiritual growth of the personality", "spiritual evolution of consciousness", "personal spiritual hygiene", and "strict spiritual discipline," and "general moral horizon".

Key words: *Spirituality, spiritual awakening of the personality, spiritual values, moral principles, culture of feelings, emotional underdevelopment.*

Шевченко Галина Павлівна – дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, директор науково-дослідного Інституту духовного розвитку людини, завідувач кафедри ЮНЕСКО «Духовно-культурні цінності виховання та освіти», завідувач кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк – м. Київ, Україна). E-mail: shevchencko.gala@gmail.com

Шевченко Галина Павловна – действительный член НАПН Украины, доктор педагогических наук, профессор, директор научно-исследовательского Института духовного развития человека, заведующая кафедрой ЮНЕСКО «Духовно-культурные ценности воспитания и образования», заведующая кафедрой педагогики Восточноукраинского национального университета имени Владимира Даля (г. Северодонецк – г. Киев, Украина). E-mail: shevchencko.gala@gmail.com

Shevchenko Galyna Pavlivna – Full Member of the NAES of Ukraine, Doctor of Pedagogical Sciences (Ed.D.), Professor, Director of the Scientific-Research Institute of Spiritual Development of Man, Head of the UNESCO Chair "Spiritual and Cultural Values of Upbringing and Education", Member of the National Commission of Ukraine in the affairs of UNESCO, Head of the Department of Pedagogy, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk – Kyiv, Ukraine). E-mail: shevchencko.gala@gmail.com